

Використання спеціальних знань

ВІДПОВІДНО ДО НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Н. М. Ткаченко

начальник відділу науково-методичного забезпечення Управління експертного забезпечення правосуддя Міністерства юстиції України

Кінець 2012-го року відзначається активними дискусіями серед науковців, практиків-юристів та інших зацікавлених представників громадськості, пов'язаними з набуттям чинності нового Кримінального процесуального кодексу України (далі — новий КПК), прийнятого Верховною Радою України у квітні 2012-го року.

Цей процесуальний закон докорінно змінює систему кримінального судочинства України та може стати орієнтиром подальшого реформування правової системи в частині процесуального законодавства, системи правоохоронних органів, судів та інших сфер суспільних відносин, з метою найефективнішого забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

У новому КПК змін також зазнали й підходи до використання спеціальних знань обізнаних осіб як джерела доказу, що надає сторонам кримінального провадження значно ширших можливостей застосування у доказуванні інституту судової експертизи.

На реалізацію одного із загальних принципів нового кримінального процесу — змагальності сторін, що гарантує рівні права сторонам кримінально-

го провадження у наданні такого доказу, як висновок експерта, згідно із новим КПК, експерта може залучати як сторона обвинувачення, так і сторона захисту.

Так, статтею 242 нового КПК експертиза проводиться за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Статтею 243 передбачено, що сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого.

Крім того, частиною другою цієї статті встановлено, що сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

Поряд з тим, експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та в порядку, передбачених статтею 244 цього кодексу.

Таким чином, під час судового розгляду в якості доказу може бути надано одночасно два висновки, які виконані різними експертами з одних і тих питань, як за дорученням сторони обвинувачення, так і сторони захисту. У разі залучення експерта стороною захисту самостійно або за її клопотанням слідчим суддею, слід мати на увазі, що на вирішення експерту можуть бути поставлені й інші питання, які мають значення для кримінального провадження та судового розгляду і стосуються об'єкта дослідження та не вирішувались під час проведення експертизи, призначеної стороною обвинувачення. Така можливість забезпечує повноту дослідження усіх матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи.

Новим КПК суттєво змінено визначення поняття висновку експерта та його змісту. Зокрема, статтею 101 встановле-

но, що висновок експерта — це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Позитивним нововведенням у новому КПК України є скасування дослідчої перевірки матеріалів про вчинення злочину, що вирішило багаторічну дискусію про можливість призначення експертизи до порушення кримінальної справи.

Стаття 102 містить перелік основних складових змісту висновку експерта, серед яких пунктом 6 зазначено, що у висновку має бути докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка.

Слід зазначити, що під час оцінки судом двох висновків з аналогічних питань, складених різними експертами, які можуть бути подані як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, та у разі їх розходження, питання застосованих експертом методів матиме вирішальне значення для врахування та покладення результатів експертизи в основу рішення.

Новим КПК також встановлено норму, згідно з якою до процесуальних джерел доказів поряд із висновком експерта віднесено й його показання, надані в усній чи письмовій формі під час допиту (статті 84, 95, 356 нового КПК), що також забезпечить повноту дослідження доказів та удосконалив процедуру оцінки висновку експерта у суді.

Суттєвим позитивним нововведенням у новому КПК є також скасування дослідчої перевірки матеріалів про вчи-

нення злочину, що вирішило багаторічну дискусію про можливість призначення експертизи до порушення кримінальної справи. Якщо раніше підставою проведення експертизи була постанова органу дізнання та слідчого, яка виносилась після порушення кримінальної справи, то у новому процесі судова експертиза може бути призначена одразу ж після внесення інформації про кримінальне правопорушення в Єдиний реєстр досудових розслідувань.

Також позитивним моментом нового КПК є конкретизація обсягу прав та обов'язків експерта, визначення кола осіб, які можуть бути залучені у якості експертів, та вимог до них. Так, у статті 69 міститься посилання на Закон України «Про судову експертизу». Слід зазначити, що вказаним Законом встановлено чіткі критерії (вимоги) щодо осіб, які мають право здійснювати судово-експертну діяльність. Зокрема обов'язкова наявність відповідної вищої освіти, проходження спеціальної підготовки та атестації з метою отримання кваліфікації судового експерта. При цьому також встановлено коло осіб, які не можуть виконувати функції експерта, а саме: не може залучатися до виконання обов'язків судового експерта особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має незняту або непогашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта (стаття 11 Закону).

Слід також відмітити, що в новому КПК встановлено пряму заборону щодо проведення експертизи для з'ясування питань права (частина перша статті 242). Раніше обмеження щодо проведення у кримінальному у процесі правових екс-

пертиз мало лише рекомендований характер (постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30.05.1997 р. № 8). Таким чином законодавець врахував думку науковців, що вирішення правових питань не потребує застосування спеціальних знань (наукових, технічних або інших) і є виключною компетенцією суду.

Поряд з позитивними новаціями КПК містить окремі неточності та прогалини, які стосуються регулювання порядку призначення експертиз у кримінальному провадженні.

Прогресивні новели нового КПК України дають змогу значно розширити можливість застосування спеціальних знань учасниками кримінального провадження для забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у справі та захисту особи, суспільства та держави від кримінальних порушень.

Зокрема звертає увагу відсутність у новому КПК визначення понять первинної, додаткової, повторної, комісійної та комплексної експертиз.

Так, частиною другою статті 332 нового КПК суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання сторін кримінального провадження або потерпілого, якщо суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності. Тобто за своїм змістом ця норма надає можливість суду призначити повторну експертизу, проте статус такої експерти-

зи не визначено. Ця обставина є суттєвою прогалиною, оскільки незрозуміло, які саме питання повинні бути вирішені експертом та які об'єкти підлягають дослідженню, адже від зміни експертного завдання та вихідних даних залежать результати, які будуть отримані експертом. Разом з тим, статтею 4 Закону України «Про судову експертизу» встановлено, що правильність висновку судового експерта забезпечується можливістю призначення повторної експертизи, яка доручається іншому експерту, експертам. Слід відмітити, що призначення повторної експертизи було передбачено частиною третьою статті 75 старого КПК і встановлено в інших процесуальних кодексах (стаття 150 ЦПК, стаття 85 КАС, стаття 42 ГПК).

Разом з тим, визначення понять первинної, додаткової та повторної експертизи мають значення для реалізації принципів судово-експертної діяльності, а саме: законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Крім того, нормами нового КПК передбачена можливість призначення експертизи не тільки одному експерту, а й експертам, тобто де-факто мова йде про призначення експертизи двом чи більше експертам, що за своїм змістом має комісійний характер. При цьому законом не врегульовано статусу кожного експерта та межі його окремих повноважень, порядку організації проведення таких експертиз та випадки складання ними одного чи окремих висновків. Це також стосується і випадків, коли для вирішення завдання необхідне залучення експертів з різних галузей знань, тобто проведення комплексної експертизи. Однак в новому КПК взагалі відсутні норми щодо можливості проведення таких експертиз.

Разом з тим, новим КПК експертиза може доручатись не тільки одному ек-

перту, експертам, а й експертній установі, проте не визначено порядку організації проведення експертизи саме в експертній установі, безпосередньо експертом, який працює в установі, чи її керівником. У разі останнього — межі повноважень керівника установи під час організації проведення експертиз (призначення експерта або експертів, попередження про кримінальну відповідальність, встановлення строків, заявлення клопотань тощо).

Для реалізації принципів судово-експертної діяльності мають значення визначення понять первинної, додаткової та повторної експертиз.

Разом з тим, в новому КПК не визначено форми реалізації стороною захисту права самостійного залучення експерта. Зокрема, незрозуміло, який документ у такому випадку буде підставою для проведення експертизи — доручення, заява, адвокатський запит чи інший документ, який повинен містити інформацію про особу, яка залучається у якості експерта, питання, що ставляться експерту, перелік матеріалів (зразків, документів), що надаються для дослідження, попередження про кримінальну відповідальність експерта тощо.

Незважаючи на окремі прогалини та неточності понятійного апарату нового КПК, на нашу думку, його прогресивні новели дають змогу значно розширити можливість застосування спеціальних знань учасниками кримінального провадження для забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у справі та захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.